

Vendejä Pohjanmaalla: päivitys

Jaakko Häkkinen 23.9.2024

Neljätoista vuotta sitten ehdotin 12:n STR-markkerin isälinjanäytteiden perusteella, että Itämeren etelärannikon länsislaavilaiselta alueelta olisi saattanut tulla R1a-mies tai -miehiä eteläiselle Pohjanmaalle toisen vuosituhannen alussa ja että nämä tulijat voisivat seilittää sikäläiset asutusnimet Ventälä ja Ventelä, koska länsislaaveihin on vanhastaan viitattu vendi-tyyppisellä nimityksellä (ks. [Vendejä Pohjanmaalla?](#)). Nykyään päästään valtavasti paljon suurempaan tarkkuuteen, kun Y-kromosomi voidaan analysoida kokonaisuudessaan. Siitä huolimatta ehdottamani ajoitus ja lähtöseutu kyseiselle isälinjalle näyttävät edelleen pätevän. Lisäksi samalta alueelta näyttää samaan aikaan saapuneen toinenkin R1a-isälinja. Päivitänkin nyt vendi-hypoteesin ajan tasalle, ja samalla käsittelen perusteellisemmin kielellistä todistusaineistoa.

Merkinnät

**sana* = muinaisen kielimuodon sanalle rekonstruoitu alkuperäinen asu.

***sana* = kielimuodon sanan hypoteettinen asu, jos sana esiintyisi kyseisessä kielessä.

C = mikä tahansa konsonantti.

1. Vendit

Vendi-nimityksellä on laajalti Euroopassa viitattu niihin länsislaaveihin, jotka asuivat Itämeren rannikkoseudulla nykyisten Saksan ja Puolan pohjoisosissa. Slaavit levittäytyivät tälle alueelle 500-luvulla, syrjäyttäen tai sulauttaen pääasiassa itäisiä germaaneja. Frankit Kaarle Suuren johdolla pyrkivät alistamaan vendit vuoden 800 tienoilla, mutta sitten frankkivaltakunta hajosi vuonna 843. Sen itäosasta kehittyi vuonna 962 Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta (aikalaisnimi: *Romanum Imperium* eli Roomalainen keisarikunta), ja siitä lähtien saksalaispaine vendialueita vastaan olikin jatkuvaa ja alati voimistuvaa.

Toisella vuosituhannella ristiretkiaate otti pakanalliset vendit kohteekseen. Vuonna 1147 Paavi Eugenius III julisti Toisen ristiretken Pyhään Maahan, mutta saksalaiset ja tanskalaiset kristityt saivat vastaavanlaisen synninpäästön oman ”takapihansa” pakanoita vastaan taistelemisesta. Näin alkoi vendiläisristiretki, jota johtivat Saksin herttua Heinrich Leijona sekä Tanskan jakaneet kilpailevat kuninkaat Knut ja Sven. Seuraavien vuosikymmenten aikana

vendit nujerrettiin ja pakkokäännyttiin, ja heidän alueensa liitettiin Roomalaiseen keisarikuntaan ja Puolan kuningaskuntaan.

Tämän jälkeen vendit alkoivat sulautua kulttuurisesti ja kielellisesti enemmistökansoihin, ja polabin kieli sammui 1700-luvun aikana. Ylä- ja alasorbia puhuu edelleen yhteensä 20 000 henkeä Saksan itäisimmässä osassa Lausitzin eli Lusatian alueella. Pomeraanin itämurteen linjaa puolestaan jatkaa kašubi (yli 80 000 puhujaa), jota pidetään nykyään Puolassa vähemmistökielenä.

Länsislaavilainen kieli, jonka puhujia on nimitetty vendeiksi.
Muu länsislaavilainen kieli.

| = Laajimmillaan länsislaavilaisen alueen länsiraja.

2. Mahdollisesti vendiläinen R1a-isälinja

FamilyTreeDNA:n tietokantojen mukaiseen järjestykseen käännettynä aikoinaan tarkastelemani eteläpohjalaisen R1a-ryhmän perustajahaplotyyppi alkaa lukusarjalla:

13 25 15 10 10-14 -- -- -- 13 11 30

Onnekaasti tällainen yhdistelmä on kuuden ensimmäisen markkerin osalta hyvin harvainen haploryhmässä R1a, joten sekaantumisen vaaraa ei ole. R1a1a-projektin tietokannasta tällaista haplotyyppiä edustavat suomalaiset löytyvät SNP-mutaation YP6278 alta. Alle olen kerännyt Family-TreeDNA:n Discover-työkalusta tähän mutaatioon johtavat ja siitä polveutuvat mutaatiot sukupuuksi. Mukana ovat myös tämänhetkiset tarkat ajoitukset, jotka perustuvat tuhansien BigY-testattujen näytteiden SNP- ja STR-mutaatioihin, sekä mutaation jälkeisten lukumäärä eri maissa. Kerron tässä vain absoluuttiset lukumäärät, koska kaikissa haaroissa viimeisten 2000 vuoden sisällä lukumäärät ovat todella pieniä ja jäävät kaikkialla selvästi alle 1 %:n osuuteen koko testatusta otoksesta.

Selvältä näyttää, että mutaation YP6278 kantaja on syntynyt Suomen alueella vuoden 1100 tienoilla. 16 suomalaista näytettä polveutuu tästä mutaatiosta, ja vain yksi edustaa vanhempaa

mutaatiotasoa YP870 (tätä suomalaista ei siis löydy YP870:n muidenkaan jälkeläislinjojen alta). Tämä viittaa siihen, että esimuodon YP870 kantaja saapui Suomeen jo hieman aiemmin, ja alueella vaikutti jo vähintäänkin kaksi siitä polveutuvaa isälinjaa ennen kuin mutaatio YP6278 kehittyi yhdessä niistä. YP870 näyttäisi kuitenkin syntyneen vielä Puolan seudulla, koska tämän mutaation alla on 8 puolalaismiestä, ja sen kolmesta muusta jälkeläislinjasta yhteen kuuluu puolalaisia, toiseen saksalaisia ja tšekkejä sekä kolmanteen näitä kaikkia.

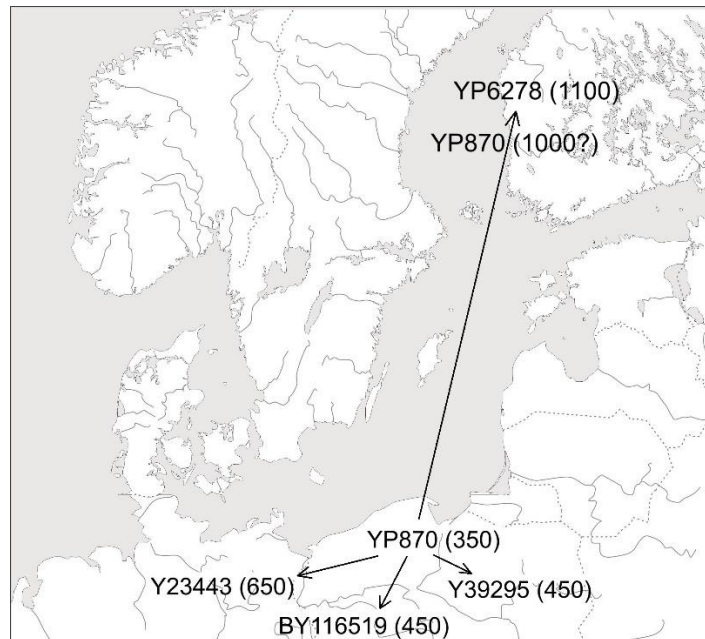
Näyttääkin siltä, että YP870 syntyi jo noin 350 jaa. Itämeren etelärannikolla ja kehitti siellä jälkeläishaaroja (ne kaksi, joissa on puolalaismiehiä, on ajoitettu 450 jaa., ja kolmas 650 jaa.). Ehkä vuoden 1000 jaa. tienoilla yksi YP870-mies muutti Vendirannikolta eteläiselle Pohjanmaalle, ja yhdessä hänen jälkeläislinjoistaan syntyi vuoden 1100 jaa. tienoilla mutaatio YP6278, joka sitten osoittautui menestyksekkääksi linjaksi. Näytteenantajien varhaisia esiisiä löytyy enimmäkseen eteläiseltä Pohjanmaalta: Evijärveltä, Korteesjärveltä, Mustasaaresta, Munsalasta ja Udestakaarlepyystä; sekä Pohjois-Pohjanmaalta: Temmeksestä, Tyrnävältä, Limingasta ja Pudasjärveltä. Tunnetun asutushistorian perusteella pohjoisemmat näytteenantajat lienevät päätyneet alueilleen etelämpää.

R1a

Y4135 (150 eaa. Puola): 17 Suomi, 13 Puola, 3 Tšekki, 2 Saksa, 1 Ruotsi,
1 Ukraina, 28 tuntematonta.
>FT191899 (50 eaa.): 5 Puola, 1 Tšekki, 1 Ukraina, 1 Burjatia, 23 tuntematonta.
>YP870 (350 jaa.): 17 Suomi, 8 Puola, 2 Tšekki, 2 Saksa, 1 Ruotsi, 4 tuntem.
>>BY116519 (450 jaa.): 3 Puola, 1 Saksa, 1 Tšekki.
>>Y39215 (450 jaa.): 3 Puola.
>>Y23443 (650 jaa.): 1 Saksa, 1 Tšekki.
>>**YP6278 (1100 jaa. Suomi):** 16 Suomi, 1 Ruotsi, 1 tuntematon.
>>>FT90460 (1250 jaa. Suomi): 6 Suomi
>>>>FT206947 (1500 jaa. Suomi): 4 Suomi
>>>>>Y110356 (1500 jaa. Suomi): 3 Suomi
>>>>>>FT207520 (1750 jaa. Suomi): 2 Suomi
>>>Y151510 (1300 jaa. Suomi): 3 Suomi
>>>>FTA60495 (1850 jaa. Suomi): 2 Suomi
>>>BY40690 (1350 jaa. Suomi): 6 Suomi.
>>>>BY63881 (1450 jaa. Suomi): 5 Suomi.
>>>>>FT172067 (1550 jaa. Suomi): 4 Suomi
>>>>>>BY97732 (1750 jaa. Suomi): 3 Suomi

Tällä hetkellä muinais-DNA:sta ei ole löydetty yhtään YP870-mutaation kantajaa, mikä ei ole ihme, koska tämä isälinja on niin harvinainen. Nykypuolalaisista on lähes 7000 BigY-tason näytettä, ja näistä YP870:n alle kuuluu vain 8 miestä (0,1 %). On silti pieni mahdollisuus siihen, että tulevaisuudessa muinais-DNA:n avulla pystytään tarkentamaan tämän mutaation syntyaluetta. Nykyisen Puolan rannikkoseutu näyttää todennäköiseltä leviämiskeskukselta; täällä on puhuttu länsislaavilaista pomeraanin kieltä. Puola taas oli tuohon aikaan vielä sisämaan kieli.

YP870:n syntyäikaan kyseinen alue oli vielä itägermaanista, ja sen slaavilaistuminen alkoi vasta 500-luvun aikana. Kuitenkin Suomeen YP870-mies näyttäisi saapuneen niin myöhään, että lähtöalueen väestö oli ollut jo pitkään länsislaavilaista.

2.1. Toinen mahdollisesti vendiläinen R1a-isälinja

Kävin nyt läpi myös muita sellaisia R1a-linjoja, joita näyttää päätyneen Suomeen Puolan tai Saksan alueelta. Löytyi yksi sellainen, joka näyttäisi saapuneen tänne ehkä samoihin aikoihin kuin edellä käsitelty isälinja. Mutaatio YP380 on syntynyt noin 200 jaa., ja sillä on kolme jälkeläislinjaa. Kaksi näistä keskittyy jälleen länsislaaveihin, mutta kolmas jälkeläislinja BY65288 on syntynyt noin 1150 jaa. Siihen kuuluu 4 suomalaista, 2 saksalaista ja 2 tuntematonta. Näytteenantajien varhaisia esi-isiä löytyy eteläiseltä Pohjanmaalta: Kauhajoelta ja Jalasjärveltä.

R1a

- FT23148 (50 jaa.): 5 Puola, 5 Suomi, 3 Saksa, 3 Kroatia, 3 Slovakia, 2 Venäjä, 2 Slovenia, 1 Itävalta, 1 Tanska, 1 Tšekki, 1 Unkari, 1 Bosnia, 1 Valko-Venäjä, 5 tuntematonta.
- >FT161833 (450 jaa.): 2 Kroatia, 1 Venäjä, 1 Bosnia.
- >FT198060 (600 jaa.): 1 Kroatia, 1 Venäjä.
- >YP380 (200 jaa.): 5 Puola, 5 Suomi, 3 Saksa, 3 Slovakia, 1 Itävalta, 1 Slovenia, 1 Tanska, 1 Valko-Venäjä, 5 tuntematonta.
- >>FT16030 (250 jaa.): 4 Puola, 1 Tšekki, 1 Itävalta, 1 Saksa, 1 Slovenia, 2 tuntematonta.
- >>Y51769 (1050 jaa.): 3 Slovakia, 1 Tanska.
- >>>**BY65288 (1150 jaa. Suomi):** 4 Suomi, 2 Saksa, 2 tuntematonta.
- >>>>BY98049 (1300 jaa.): 4 Suomi, 2 tuntematonta.
- >>>>BY160342 (1800 jaa.): 2 Saksa.

BY65288:n syntyalue on hankalampi määrittää, koska toista sen jälkeläislinjaa löytyy vain Suomesta ja toista vain Saksasta. Aivan kuten aiemmin käsitellyn isälinjankin kohdalla, Suomesta löytyy myös yksi sellainen YP380-mies, jossa ei ole tapahtunut mutaatiota BY65288 – näin ollen isälinja oli nähtävästi jo ehtinyt lisääntyä Suomessa ennen vuotta 1150, jolloin yhdessä haarassa syntyi mutaatio BY65288.

Hyvin todennäköisesti suomalaisen haaran YP380-kantaisä saapui Suomeen yhdessä suomalaisen haaran YP870-kantaisän kanssa joskus 1000-luvulla. Siinä tapauksessa nuorempi BY65288:n jälkeläishaaroista näyttää myöhemmin siirtyneen Saksaan. Tätä tukee se, että saksalainen mutaatio BY160342 ajoitetaan vasta vuoden 1800 tienoille, kun taas eteläpohjalainen mutaatio BY98049 syntyi jo vuoden 1300 tienoilla.

3. *Ventä* kansannimityksenä

Ventelä-tyyppisiä asutusnimiä on jo vanhastaan pidetty mahdollisesti vendien nimitykseen liittyvinä (ks. Suomalainen paikannimikirja, sivu 1409). Tähän liittyen tarkastelen lähemmin itämerensuomalaisia **ventä-* ja **venät-*sanoja. Heti alkuun on sanottava, ettei löydy suoraa todistetta siitä, että sanaa **ventä* olisi Suomen alueella käytetty viittaamassa vendeihin eli Itämeren etelärannikon länsislaaveihin. Esittelen seuraavassa epäsuoria todisteita ja perusteluja, joiden pohjalta tällaista voitaisiin kuitenkin olettaa.

3.1. Sana **ventä* 'veli, venäläinen'

Viron *vend* 'veli' (gen. *venna*) palautuu varhaisempaan asuun **ventä*. Sanalla ei ole vastinetta muissa itämerensuomalaisissa kielissä, paitsi suomen kielen eräissä murteissa *venta*, *vento*, *venno* 'veli, ystävä'. Näitä on pidettävä lainoina pohjoisvirosta, koska suomen kielessä odotuksenmukainen äänneasu olisi ***ventä*. Oletus siitä, että **ventä* saattaisi olla jonkinlainen omalaatuinen johdos **veli-*sanasta, on täysin tuulesta temmattu, eikä sen tueksi ole esitetty minkäänlaisia uskottavia perusteluja. Sanalla täytyy olla jokin toinen alkuperä.

Eräissä viron murteissa tavataankin samannäköisiä sanoja merkitsemässä 'venäläistä': *vend* : *vennä*, *vendläne*, *vindläne* (SKES VI: *Venäjä*). Tämä on suora todiste siitä, että **ventä*-sanaa on käytetty kansannimityksenä. Suomen murteissa puolestaan esiintyy sellaisia sanoja kuin *ventto*, *venttu* 'venäläinen', mutta on vaikea sanoa varmasti, edustavatko nämä johdoksia **ventä-* vai **venät-*sanasta. Ensimmäinen vaihtoehto kuitenkin vaikuttaisi äänteellisesti suoraviivaisemmalta, koska jälkimmäisestä lähtien pitäisi selittää toisen tavun vokaalin katoaminen.

Onko nyt oletettava kahta täysin erillistä ja vain sattumalta samannäköistä sanaa **ventä*, vai olisivatko merkitykset 'veli, ystävä' ja 'venäläinen' sittenkin yhdistettävissä samaksi sanaksi? Itse asian kannalta on kuitenkin merkityksetöntä, ovatko kyseessä sama sana vai eri sanat – olennaista on vain se, että jotkut itämerensuomalaiset ovat kiistatta tunteneet sanan **ventä* merkityksessä 'venäläinen'.

3.2. Sana *venät 'venäläinen'

Suomen murteista tavattavat sanamuodot kuten nominatiivi *Venät* 'Venäjä' ja partitiivi *venättä* 'venäjää (kieltä)' todistavat alkuperäisestä sanasta *venät : *venäd-en : *venät-tä. Standardisuomeen vakiintunut asu *Venäjä* on sekundaarinen, yleistetty murteellisesta heikon asteen vartalosta. Sana oletetaan lainatuksi germaanisesta sanasta *wened, jolla viitattiin vendeihin. Vain itämerensuomessa tämänäköinen sana viittaa venäläisiin.

Meillä on siis kaksi samaa alkuperää olevaa sanaa, joista *venät lienee lainattu germaaneilta ja on todistettavasti viitannut heillä länsislaaveihin mutta siirtynyt itämerensuomalaisissa kielissä viittaamaan itäslaavilaisiin venäläisiin. Toinen sana *ventä puolestaan on lainattu mahdollisesti suoraan länsislaavilaiselta alueelta: esimerkiksi puolalaiset ovat käyttäneet vendeistä nimitystä *wendowie* ja saksalaiset *wenden*, ja ainakin polabit ovat käyttäneet tällaista nimitystä myös itsestään (The Slavonic Languages 1993: 795). Tämäkin sana on itämerensuomessa siirtynyt viittaamaan venäläisiin.

Ovatko nämä sanat itämerensuomessakin merkinneet alkuaan 'vendiä', vai onko ne jo lainattaessa omaksuttu suoraan viittaamaan itäslaaveihin? On vaikea hahmottaa sellaista tilannetta, jossa vendeistä itämerensuomalaisille puhunut henkilö tai vendi itse olisi ollut niin epäselvä, että kuulijat olisivat erehdyksessä luulleet hänen puhuvan esimerkiksi novgorodilaisista ja että sana olisi vieläpä päässyt leviämään laajempaan käyttöön tässä väärin ymmärrettyssä merkityksessä. Siksi vaikuttaa todennäköisemmältä, että näillä sanoilla on itämerensuomessakin viitattu alun perin vendeihin ja että vasta siinä vaiheessa, kun kontaktit vendeihin katkesivat ja kontaktit itäslaaveihin tiivistyivät, nimitykset olisivat siirtyneet viittaamaan läheistä sukukieltä puhuviin itäslaaveihin.

Eksonyymien eli ulkopuolisten käyttämien etnisten nimitysten kohdalla on nähtävissä taipumusta levitä ja siirtyä kohteesta toiseen. Esimerkiksi Walesin ja vallonien (Belgian ranskankielisten) nimitys on samaa alkuperää; muinaisvenäläisissä kronikoissa alkuaan saksalaisiin viitannut nimitys *nemtsi* viittasi usein myös ruotsalaisiin; *lop* -nimitystä venäläiset ovat käyttäneet saamelaiden lisäksi myös tundranenetseistä; jne.

4. Mahdolliset länsislaavilaiset lainasanat itämerensuomessa

Kansannimitysten ohella lisätodisteita on mahdollisesti saatavana lainasanoista. Slaavilaisia lainasanoja on tutkittu kauan, ja tutkimuserinteessä kulki pitkään oletettuna lainanantajakielinä muinaisvenäjä. Tätä on kuitenkin kritisoitu, koska vanhimmat slaavilaiset lainasanat edellyttävät peräti kantaslaavin tasoa, eikä niitä ole voitu lainata vasta paljon myöhemmästä venäjän kielen kehityslinjasta (Kallio 2006).

Käsittelen seuraavassa eräitä äännepiirteitä, jotka slaavilaisissa lainasanoissamme voisivat selittyä parhaiten länsislaavista lähtien. Esitän pintapuolisia havaintoja näihin piirteisiin liittyen erityisesti vendiläiskielten äännehistoriasta. Korostan, ettei tämä ole tutkimus vaan vasta joukko alustavia havaintoja, joiden pohjalta asiaa voisi lähteä tutkimaan.

Kantaslaaviksi nimitetään kehityskautta, jonka muutokset koskevat kaikkia slaavilaiskieliä ja ovat siten tapahtuneet niiden yhteisessä kantakielivaiheessa. Tämä taso päättyi suunnilleen 500-luvulla jaa., ja sitä seurasi yhteisslaavin kausi, jolloin levittäytyminen ja murteutuminen alkoi. Slaavi jakautui läntiseen, itäiseen ja eteläiseen haaraan. Länsislaavilaiset kielet puolestaan jakautuivat edelleen eteläryhmään (tšekki ja slovakki) ja pohjoisryhmään (lehiittiset kielet puola, pomeraani ja polabi), joiden väliin jäivät sorbilaiskielet. On kiistanalaista, onko ollut esimerkiksi yhtenäisen kantalänsislaavin tai länsikantaslaavin kehityskautta, vai ovatko yhteiset muutokset levinneet jo eriytyneiden murteiden välillä.

Esitetyt itämerensuomen sanat ovat Bjørnflatenilta (2006), kun taas yhteisslaavin rekonstruktioit ovat Derksenin (2007) ja Klotzin (2017) sanakirjoista. Polabin vastine *kuontalolle* löytyi Polańskin ja Sehnertin sanakirjasta (1967), mutta vastineen *suntiolle* olen itse yrittänyt rekonstruoida. Pomeraanin rekonstruktioyritelmäni perustuvat Stieberin puolan ja kašubin äännehistoriaan (1973). Olennaista on vain havainnollistaa tiettyjen äänteiden ilmenemistä näissä kielissä.

4.1. Nasaalivokaalit

Yhteisslaavissa oli nasaalivokaalit **ɛ* ja **ɔ*, jotka menettivät nasaalisuutensa jo varhain itä- ja eteläslaavissa. Sanat *suunta*, *suntio* 'kirkonvartija; alkuaan vouti, tuomari' ja *kuontalo* 'pellavatukko' on lainattu **ɔ*:llisista sanoista, joista nasaalisuus ei vielä ollut kadonnut, koska nasaalivokaali näyttää korvautun vokaalin ja *n:n* yhtymällä (Bjørnflaten 2006: 58).

Vieläkin osuvampi lähtökohta kuitenkin löytyisi vendiläiskielistä: nimittäin polabin kielessä nasaalivokaalit ovat tuottaneet dentaalikonsonantin eteen *n:n* ja labiaalikonsonantin eteen *m:n*, eli **ɔT* edustui kielessä *unT*-yhtymänä (The Slavonic Languages 1993: 798).

**suntio* 'vouti, tuomari' ← ? polabi **sund'a(i)*- < yhteisslaavi **sɔdi* / **sɔdǐci*
 vrt. venäjä *sud'a*

**koontalo* 'pellavatukko' ← ? polabi **kundil'ă* < yhteisslaavi **kɔdelja*
 vrt. venäjä *kudél'*

Bjørnflatenin (2006) mukaan pitkän ja lyhyen nasaalivokaalin välinen ero, joka nähdään itämerensuomen slaavilaisissa lainasanoissa, esiintyy vain länsislaavissa. Tämä pituusoppositio näyttää syntyneen puolassa ja pomeraanissa jo ennen 1000-lukua (Stieber 1973: 16), joten ilmiöllä saattaa hyvinkin olla merkitystä etsittäessä oikeaa lainanantajakieltä itämerensuomen slaavilaisille lainasanoille.

4.2. Yhtymät *CorC ja *ColC

Polabissa yhteisslaavin *CorC-yhtymä on säilynyt, ja pomeraanissa sekä Rügenin saaren rani-heimon murteessa (joka on lähellä polabia) se on jopa kehittynyt *CarC-yhtymäksi (Stieber 1973: 139–140). Tämä vastaisi täsmällisesti itämerensuomen *CarC-sanoja:

*karsta 'ihottuma' ← ? pomeraani *karsta < yhteisslaavi *kòrsta
vrt. venäjä korósta

*varpunen 'Passer domesticus' ← ? pomeraani *varbej < yhteisslaavi *vorbīj
vrt. venäjä vorobėj

Toisaalta itämerensuomessa on kuitenkin enemmän yhteisslaavin *ColC-yhtymän sisältäneitä lainasanoja, ja ne taas eivät selity vendiläiskielistä, koska niissä kaikissa on ainakin join ehdoin tapahtunut metateesi *CloC-yhtymäksi. Kun siis sellaiset sanat kuin *taltta* 'koverrin', *palttina* 'pellavakangas', *talkkuna* 'kypsytetty jauhoseos', *kalkkala* 'pellavan siemenkota, kulkunen' ja *kalsu* 'naisten sääritys, lumisukka' joka tapauksessa näyttävät edellyttävän vielä kantaslaavin *CalC-asua, niin todennäköisesti myös itämerensuomen *CarC-sanat ovat yhtä vanhoja eivätkä siten vendiläisiä lainasanoja.

4.3. Lainanantajakieli?

Nasaalivokaalia heijastavien lainasanojen osalta alkuperä vendiläiskielissä näyttää äänteellisesti uskottavammalta kuin alkuperä itäslaavissa. *CorC-yhtymää heijastavat lainasanat voisivat tulla vendiläiskielistä, mutta *ColC-yhtymää heijastavat lainasanat eivät nähtävästi voisi. Toisaalta yhteisslaavin *o:sta ei saada itämerensuomeen *a:ta, vaan siinä tapauksessa sanat olisi pitänyt omaksua jo kantaslaavin tasosta, missä nämä yhtymät olivat vielä asuissa *CarC ja *CalC. Eräät muutkin slaavilaiset lainasanamme saattavat olla yhtä vanhoja (Kallio 2006). Tietysti slaavilaisetkin lainasanat saattavat jakautua moneen eri-ikäiseen kerrostumaan.

Bjørnflaten (2006) on huomauttanut, että latvian ja liettuan slaavilaiset lainasanat näyttävät järjestelmällisesti nuoremmilta kuin itämerensuomen slaavilainat ja että pohjoisissa itämerensuomalaisissa kielissä näyttää olevan enemmän vanhoja tai vanhakantaisia slaavilaislainoja kuin eteläisissä. Nämä seikat eivät lainkaan sovi siihen kuvaan, että itämerensuomen lainasanat olisi omaksuttu pohjoista kohti eteneviltä itäslaaveilta. Sen sijaan itämerensuomen lainasanoja muistuttavia varhaisempia tai ainakin äänteellisesti vanhakantaisempia kerrostumia on länsibalttilaisessa muinaispreussin kielessä, jota puhuttiin Itämeren kaakkoisrannalla länsislaavien naapurissa. Kun muinaispreussiin tällaiset vanhakantaiset sanat on lainattu länsislaavista, miksei alkuperä voisi olla sama itämerensuomenkin samaa aikatasoa edustavilla lainasanoilla?

Länsislaavilaista pikemmin kuin itäslaavilaista alkuperää eräille itämerensuomen slaavilaisille lainasanoille voidaan siis perustella (1) varhaisten kerrostumien levinneisyyskuviolla itämerensuomen sisällä sekä vertailulla länsi- ja itäbaltin kerrostumiin; (2) vendiläiskielten äännekehityksillä, jotka selittäisivät luontevimmin joidenkin itämerensuomen slaavilainojen äänneasun; sekä (3) alkuaan länsislaaveihin viittaavan nimityksen lainautumisella itämerensuomeen peräti kahteen kertaan. Jos kontaktit itäslaaveihin olisivat vanhempia, eikö itämerensuomessa viitattaisi venäläisiin joillain muilla nimityksillä kuin sellaisilla, joilla on alkuaan viitattu länsislaaveihin?

Lisäksi (4) genetiikka kertoo Vendirannikolta muuttaneen ihmisiä Suomeen suunnilleen 1000-luvulla, joten olisi odotuksenmukaista, että tästä muutosta olisi jäänyt myös kielellisiä jälkiä. Toisaalta on huomattava, ettei voitane olettaa eteläiseltä Pohjanmaalta levinneen vendiläisperäisiä lainasanoja laajalti itämerensuomalaisiin kieliin. Ehkä myös muiden kielten alueilta olisi löydettävissä geneettisiä jälkiä Vendirannikolta muuttaneista ihmisistä? Myös arkeologista aineistoa olisi hyvä penkoa vendihypoteesia silmällä pitäen.

5. Ventä-nimikanta Suomen asutusnimissä

Suomessa Ventä-kantaiset asutusnimet (talojen ja kylien nimet) keskittyvät selvästi eteläisen Pohjanmaan alueelle, vaikka sielläkään niitä ei ole kovin paljon. Joitain tähän liittyviä asutusnimiä on myös läheisillä pohjois- ja eteläpuolisilla alueilla. Alueellinen yhteys edellä käsiteltyihin vendiläisiin isälinjoihin on siis ilmeinen, vaikkakaan kirjallisten lähteiden puuttumisen vuoksi ei voida saada varmuutta siitä, että tällaiset asutusnimet todella olisivat niin vanhoja. Myös länsisuomalainen sukunimikäytäntö on hämärtänyt tilannetta: asukas on omaksunut aina talon nimen, joten sukunimet eivät seuraa isälinjaa niin kuin itäsuomalaisilla ainakin jo 1200-luvulta lähtien (näin varhaisen ajoituksen varmistavat sukunimiin liittyvien isälinjojen ajoitukset).

Asutusnimiä:

Ventälä (kulmakunta Isossakyrössä; talo Karvialla)

Ventelä (talo Kurikassa; talo Seinäjoella; talo Kihniössä [Pir]; talo Nivalassa [PPM])

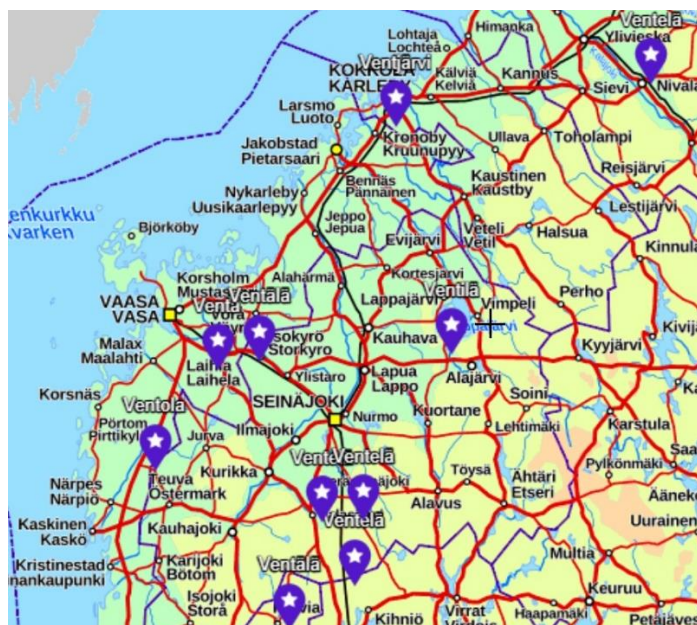
Ventilä (talo Alajärvellä)

Epävarmoja:

Ventola (talo Teuvassa)

Ventä (tuntematon kohde Laihialla)

Ventjärvi (kulmakunta Kokkolassa)

Kuva 3: Mahdollisesti Ventä-kantaiset asutusnimet eteläisen Pohjanmaan ympäristössä. (Karttapaikka)

Lisäksi Etelä-Pohjanmaan Vimpelin vanha nimi on Vindala (Windala 1574, Windall 1578; ks. Suomalainen paikannimikirja s. 1439), ja se saattaisi perustua muinaisruotsalaisten vendeistä käyttämään nimitykseen *vind(e)*. Se kuitenkin ilmeisesti edellyttäisi, että vendi-identiteetti olisi säilynyt alueella satoja vuosia eli ruotsalaisten tulon saakka, mikä vaikuttaa hyvin epävarmalta.

Vaikka tässä tarkastelussa keskitytäänkin eteläisen Pohjanmaan ympäristöön, muualtakin löytyy hajanaisesti samankaltaisia paikannimiä. Varsinais-Suomessa Liedossa on kylä Vintala (1464: Wintala), ja Länsi-Uudellamaalla Lohjalla on kylä Ventelä (1538: Wendele, Wändelä; 1540: Vendela). Luultavimmin *i*:lliset nimet niin Liedossa kuin Vimpelissäkin perustuvat kuitenkin saksalaisperäiseen henkilönnimeen. Olisi turhan mutkikasta olettaa, että ruotsinkieliset kirjurit olisivat kääntäneet Ventä-nimikantaan perustuvia talonnimiä oman kielensä mukaisiksi Vind-nimiksi, etenkin kun *-la*-pääte olisi silti säilytetty.

Näistä asutusnimistä on pidettävä erillään Venna- ja Vennä-paikannimet, jotka yleensä perustunevat 'lehmusta' tai 'niintä' merkitsevään murruseanaan. Teuvan talonnimi Ventola puolestaan saattaa liittyä toista alkuperää olevaan *vento*-sanaan ja on siksi epävarma. Tosin mahdollista lienee sekin, että tietyissä ilmauksissa esiintyvä **ventoi* (*ventovieras* ja *vieras ventolainen*, karjalan *ventoi vieras*) perustuisi todelliseen muukalaiskansaani viittaavaan **ventä*-nimitykseen. Onhan samaa *-oi*-johdinta käytetty esimerkiksi eläinsukunimien muodostamisessa: *oinas* → **Oinoi-nen*, *ilves* → **Ilvoi-nen*, *härkä* → **Härköi-nen*, *lehmä* → **Lehmoi-nen*.

Vieraan kansan tai heimon nimitys on yleinen paikannimissä erityisesti vanhojen heimoalueiden rajaseuduilla. Eteläiseltä Pohjanmaaltakin löytyy runsaasti esimerkiksi Suomela- ja

Savola-nimisiä taloja. Tähän kuvaan sopisivat myös Ventä-kantaiset talonnimet: asukkaan vieras tausta on usein motivoinut lisänimen ja edelleen talonnimen.

5.1. Kilpaileva saksalainen nimiselitys

Edellä käsiteltyihin asutusnimiin on ehdotettu liittyvän myös keskiajan saksalainen miehennime: Vende, Wende, Winde, Winid, Windo. Äänteellisesti tällaisetkin olisivat mahdollista, ja henkilönnimistä onkin usein muodostettu asutusnimiä. Kuitenkin saksalaisvaikutus Itämerellä pääsi vauhtiin vasta 1100-luvun lopulla, kun Gotlannin Visbyn kauppiaat tarjosivat Lyypekin saksalaiskauppioiden käyttöön valmiin verkostonsa, mukaan lukien kauppahuoneensa Novgorodissa. Tästä kehittyi myöhemmin keskiajan kauppaa Pohjois-Euroopassa hallitseva Hansaliitto. Edellä käsiteltyihin isälinjamutaatioihin nähden saksalaisvaikutus näyttää kuitenkin liian myöhäiseltä.

Toisaalta on muistettava, ettei toistaiseksi ole suoria todisteita siitä, että oletetusti Ventänimikantaan perustuvat asutusnimet liittyisivät juuri näihin Itämeren etelärannikolta saapuneisiin isälinjoihin. Suomesta ei myöskään ole niin vanhoja kirjallisia lähteitä, että näiden asutusnimien olemassaolo jo 1100-luvulla voitaisiin todistaa. On siis periaatteessa mahdollista, että kyseiset asutusnimet olisivatkin vasta hieman myöhäisempiä ja perustuisivat saksalaiseen miehennimeen. Siinä tapauksessa olisi pelkkää sattumaa, että näitä asutusnimiä sattuu esiintymään erityisesti eteläisellä Pohjanmaalla, minne myös vendiläiset R1a-isälinjat keskittyvät.

6. Yhteenveto

Olen tässä kirjoituksessa käsitellyt sellaisia isälinjoja, joita on suunnilleen 1000-luvulla päätyntynyt eteläiselle Pohjanmaalle Vendirannikolta eli Itämeren etelärannalta. Näiden miesten muutto tänne kyseiseen aikaan on siis fakta, samoin kuin se, että heidän lähtöalueensa asukkaita nimitettiin tuolloin laajalti vendeiksi – myös he itse käyttivät tätä nimitystä itsestään. Onkin mielenkiintoista, että juuri eteläiselle Pohjanmaalle keskittyvät mahdollisesti Ventäkantaiset asutusnimet. Voiko tämä olla sattumaa?

Tiedetään, että sana **ventä* merkitsee eräissä viron murteissa 'venäläistä'. Se on pohjimmiltaan samaa alkuperää kuin laajemmin itämerensuomessa tunnettu sana **venät*, joka merkitsee 'Venäjää' ja 'venäjän kieltä'. Nämä ovat faktoja. Samoin fakta on se, että kumpikin nimitys on viitannut alkuaan länsislaavilaisiin vendeihin niissä kielissä, joista ne on itämerensuomeen lainattu. On todennäköistä, että vendikontaktit edeltävät itäslaavikontakteja, koska merkityksensiiirtymä on tapahtunut kummassakin nimityksessä juuri tähän suuntaan.

Kun siis genetiikka kertoo vendejä saapuneen juuri eteläiselle Pohjanmaalle ja kun **ventä*-nimitystä on itämerensuomessakin käytetty alun perin todennäköisesti vendeistä ja vasta myöhemmin venäläisistä, niin olisi melkoinen sattuma, että samalle alueelle keskittyvät

asutusnimet Ventälä, Ventelä, Ventilä ja ehkä Ventola juontuisivat jostain aivan muusta nimeämisperusteesta kuin *ventä-sanasta merkityksessä 'vendi'.

Epävarmuus liittyy ajoitukseen: periytyvätkö Ventä-asutusnimet todella jo 1000-luvulta? Jos ne nimittäin ovatkin nuorempia, silloin niille löytyy kilpaileva, saksalaisperäisiin miehenimiin liittyvä selitys. Positiivista varmistusta näiden asutusnimien periytymisestä jo 1000-luvulta emme kuitenkaan voi saada, koska kirjalliset lähteet eivät ulotu tarpeeksi kauas menneisyyteen. Negatiivisen varmistuksen voisimme kyllä saada, mikäli kaikki mainitun kaltaiset asutusnimet voitaisiin osoittaa sekundaarisiksi: jos kaikilla näillä paikoilla olisikin varhaisissa asiakirjoissa jokin toinen nimi, joka myöhemmin korvattiin Ventä-kantaisella nimellä. Kuten edellä on esitetty, eräät näistä nimistä mainitaan jo varhaisimmissa kirjallisissa lähteissä, eli ainakaan kaikki nimet eivät voi olla myöhäisiä.

Olisi taloudellista olettaa, että nämä kaksi alueellisesti ja hyvin mahdollisesti ajallisestikin kohtaavaa ilmiötä todella liittyvät toisiinsa: Ventä-nimikanta liittyisi niihin vendeihin, joiden mukana R1a-haploryhmän mutaatiot YP870 ja YP380 ovat saapuneet eteläiselle Pohjanmaalle suunnilleen 1000-luvulla. Kyseessä on kuitenkin hypoteesi, jota lienee mahdoton milloinkaan todistaa oikeaksi tai vääräksi, joten kyse on viime kädessä todennäköisyyksistä. Itse näen, että vendi-hypoteesi kytkee geneettiset ja paikannimistölliset langanpäät yhteen kokonaisuudeksi, joka vaikuttaa uskottavammalta kuin se, että kaikki olisi vain sattumaa. Joku muu saa toki olla eri mieltä.

Kirjallisuus

Bjørnflaten, Jan Ivar 2006: *Chronologies of the Slavicization of Northern Russia Mirrored by Slavic Loanwords in Finnic and Baltic*. Juhani Nuorluoto (toim.): *The Slavicization of Russian North: Mechanism and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27.

Derksen, Rick 2008: *Etymological Dictionary of Slavic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European Etymological Series, Volume 4. Leiden/Boston: Brill.

Kallio, Petri 2006a: *On the Earliest Slavic Loanwords in Finnic*. Juhani Nuorluoto (toim.): *The Slavicization of the Russian North: Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsingiensia 27.

Karttapaikka, Maanmittauslaitos.

<https://asiointi.maanmittauslaitos.fi/karttapaikka/?lang=fi>

Klotz, Emanuel 2017: *Urslawisches Wörterbuch*. Facultas Verlags- und Buchhandels AG.

Polański, Kazimierz & Sehnert, James Allen 1967: *Polabian–English Dictionary*. The Hague – Paris: Mouton & co.

SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VII (1955–1981). Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII.

Stieber, Zdzisław 1973: *A Historical Phonology of the Polish Language*. Heidelberg: Karl Winter Universitätsverlag.

Suomalainen paikannimikirja 2007. Päätoimittaja Sirkka Paikkala. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146. Karttakeskus. Helsinki.

https://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk63b/SuomalainenPaikannimikirja_e-kirja_kuvat.pdf

The Slavonic Languages 1993. Toimittaneet Bernard Comrie ja Greville G. Corbett. London & New York: Routledge.